

ARCHAEOLOGIA
BELGICA

241

VARIA II

BRUSSEL-BRUXELLES

1981

ARCHAEOLOGIA BELGICA

241

VARIA II

Het urnenveld rond de Partisaensberg te Kasterlee
L'église disparue de Saint-Remy de Falen

Nationaal Instituut voor
Historisch-archaeologisch onderzoek
Dienst voor Opgroeven
1040 Brussel

Service national des Fouilles
Parc du Cinquantenaire 1
1040 Bruxelles

Nationaal Instituut voor Opgroeven
Service national des Fouilles
BRUSSEL
0198100310

AE05378

ARCHAEOLOGIA BELGICA

Dir. Dr. H. Roosens

Studies en verslagen uitgegeven door de
Nationale Dienst voor Opgravingen
Jubelpark 1
1040 Brussel

Etudes et rapports édités par le
Service national des Fouilles
Parc du Cinquantenaire 1
1040 Bruxelles

© Nationale Dienst voor Opgravingen
Service national des Fouilles

D/1981/0405/10

ARCHAEOLOGIA BELGICA

241

L. VAN IMPE & W. GROENMAN-VAN WAATERINGE

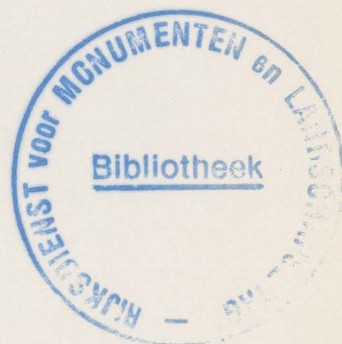
HET URNEVELD ROND DE PARTISAENSBERG

TE KASTERLEE

VARIA II

BRUSSEL-BRUXELLES

1981

L. VAN IMPE & W. GROENMAN-VAN WAATERINGE

HET URNENVELD ROND DE PARTISAENSBERG TE KASTERLEE

Het onderzoek en de vondsten (I. V. 1.)

De opgraving van het urnenveld rond de Partisaensberg te Kasterlee werd uitgevoerd door de heer L. van Impe en de heer W. Groenman-van Waateringe in het jaar 1937. Het veld is gelegen op een heuvel van ongeveer 20 meter hoogte, ten zuidwesten van de Partisaensberg. Het veld is ongeveer 100 meter lang en 50 meter breed. Het is omringd door een laag muur van natuursteen. In het veld zijn ongeveer 100 urnen gevonden. De urnen zijn van verschillende vormen en maten. Sommige zijn eenvoudig van vorm, andere zijn versierd met ornamenten. De urnen zijn gemaakt van verschillende soorten aardewerk. De meeste urnen zijn van een roodbruine kleur. De urnen zijn versierd met verschillende ornamenten, zoals strepen, bloemen en geometrische vormen. De urnen zijn versierd met verschillende ornamenten, zoals strepen, bloemen en geometrische vormen. De urnen zijn versierd met verschillende ornamenten, zoals strepen, bloemen en geometrische vormen.

Enkele jaren geleden had ik de gelegenheid een onderzoek in te stellen in een nog goed bewaarde grafheuvel, beter bekend als de Partisaensberg⁽¹⁾. Deze tumulus is op nog geen 20 m ten oosten van de grens met Lichtaart gelegen, een situatie die voor prehistorische grafmonumenten niet zo ongewoon is (fig. 1). In historische tijden is het wel meer voorgekomen dat zulke tumuli, als door iedereen gekende richtpunten gebruikt werden bij de afbakening van de gemeentelijke territoria. Tegelijkertijd kregen deze heuvels ook een rol toebedeeld in de rechtsbedeling: vele heuvels hebben dienst gedaan als executieplaats, die trouwens meestal aan de rand van het territorium lag. Vandaar dat vele heuvels nog de benaming galgenberg dragen⁽²⁾. Hoewel de Partisaensberg ook de functie van gerechts- en executieplaats gehad heeft, heeft dit in de toponymie geen sporen nagelaten⁽³⁾. De rol die deze tumulus in de rechtsbedeling gehad heeft en die later ook aanleiding is geweest voor de huidige benaming, wordt duidelijk uiteengezet in een door L. Stroobant gekopieerd verslag van Notaris M.-F. Vissers (°1773-†1834), burgemeester van Kasterlee. De essentiële elementen uit dit verslag hebben we al eerder bondig weergegeven⁽⁴⁾.

Het onderzoek en de vondsten (L.V.I.)

Vóór het onderzoek dat van 2 mei tot 13 juni 1977 doorging hadden we in februari 1975 al de gelegenheid gehad de heuvel aan te boren. Toen al had ik opgemerkt dat er zich in het heuvellichaam twee soorten pluggen bevonden. Tijdens de opgraving werd, eerder tegen de verwachtingen, duidelijk dat de twee pluggensoorten niet tot twee onderscheiden en opeenvolgende bouwfases behoorden, maar samen in één en dezelfde ophoging verwerkt waren. Ongeveer drie

¹ L. VAN IMPE, De Partisaensberg te Kasterlee, in *Conspectus MCMLXXVII*, Arch. Belg. 206, Brussel, 1978, 20-24.

² R. VAN PASSEN, Het toponiem Blauwe Steen, *Meded. Vereniging voor Naamkunde* 35, 1959, 49-62. — J. HELSEN, Toponymica in Kempense grensafbakening, *Id.* 31, 1955.

³ Informatie Dr. R. Van Passen (14.7.1977) en J. Helsen (3.8.1977).

⁴ L. STROOBANT, Les nécropoles à incinération de Casterlé (Anvers), *Bull. Acad. r. Arch. Belg.* 1, 1920, 69-100. — cf. L. VAN IMPE, o.c. Hetzelfde verhaal, maar niet woordelijk identiek, vinden we al eerder bij G.J. AVONTROODT, Opdelvingen in Den Kempen, *Belgisch Museum voor de Nederduitsche Tael- en Letterkunde en de Geschiedenis des Vaderlands* 5, 1841, 60-70.

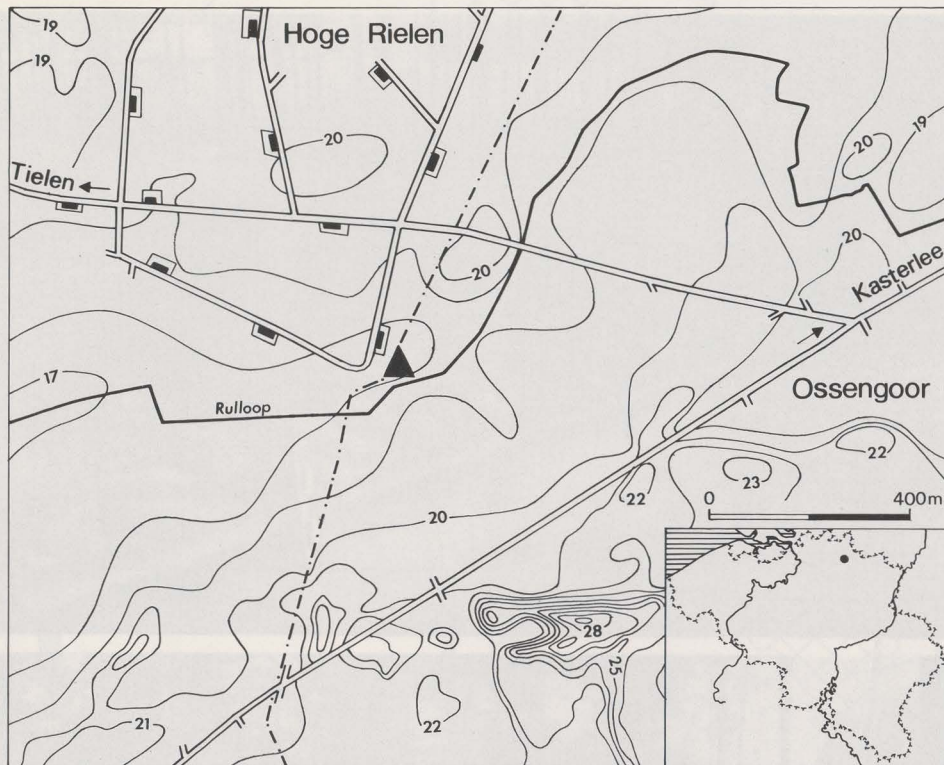

Fig. 1. Situatiekaart.

vierden van het heuvellichaam bestonden uit een opeenstapeling van zware dikke plaggen, afkomstig uit een eerder vochtig milieu. In het vierde kwart van de heuvel, ongeveer even groot als het noordwestkwadrant waren daarentegen dunner zoden gebruikt en op een zeer ordelijke manier op elkaar gelegd (fig. 2). Hoewel deze tweevoudige konstruktiewijze mij eerder vreemd voorkwam en onmiddellijk aan een verbouwing deed denken kon ik hiervoor geen andere argumenten vinden. Bij verder afgraven bleek dat de plaggen aan de randen van beide stapels in mekaar verwerkt waren. Indien het heuvellichaam ooit geopend geweest zou zijn en met nieuwe plaggen dichtgewerkt en hersteld had de scheiding tussen beide plaggensoorten een duidelijk spoor moeten nalaten.

Het oorspronkelijk heuvellichaam met een diameter van 19 m werd aan de voet afgeboord door een grijsblauwe strook (fig. 3: 5). Deze band die in horizontale doorsnede amper 10 cm breed is loopt ook hoger tegen de heuvelflank op en loopt verder breder uit rond de heuvelvoet. Langs de noordoostzijde is dit spoor twee- tot drievoudig. Deze verkleuring rond de heuvelvoet moet vanuit bodemvormende processen verklaard worden en is zeker niet met een perifere structuur in verband te

Fig. 3. Groeiplaats en doorsneden van de heuvel.

Fig. 2. Details van de plaggenstructuren.

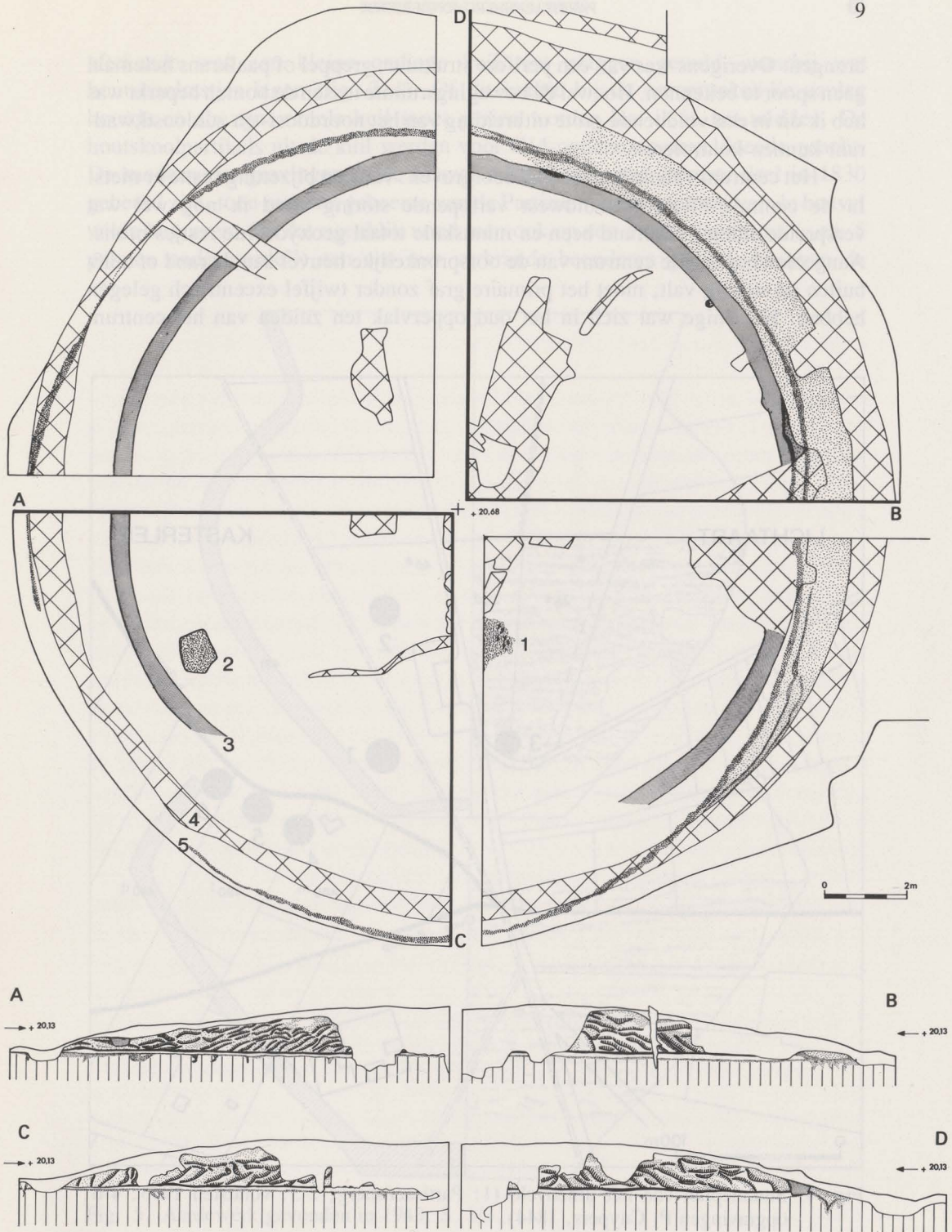

Fig. 3. Grondplan en doorsneden van de tumulus.

brengen. Overigens was van een perifere structuur, greppel of paalkrans helemaal geen spoor te bekennen. Hoewel de bewegingsruimte tussen de bomen beperkt was heb ik dit in een voldoende grote uitbreiding van het noordoost- en zuidoostkwadrant kunnen controleren.

Het centrum van de heuvel was doorgraven: van een bijzetting restte er niets. In de centrale noordoost-zuidwest verlopende storting vond ik nog wel wat verspreide stukjes verbrand been en minuskule totaal geoxydeerde restjes brons. Aangezien het exakte centrum van de oorspronkelijke heuvel aan de rand of zelfs buiten de storting valt, moet het primaire graf zonder twijfel excentrisch gelegen hebben. Het enige wat zich in het oud oppervlak ten zuiden van het centrum

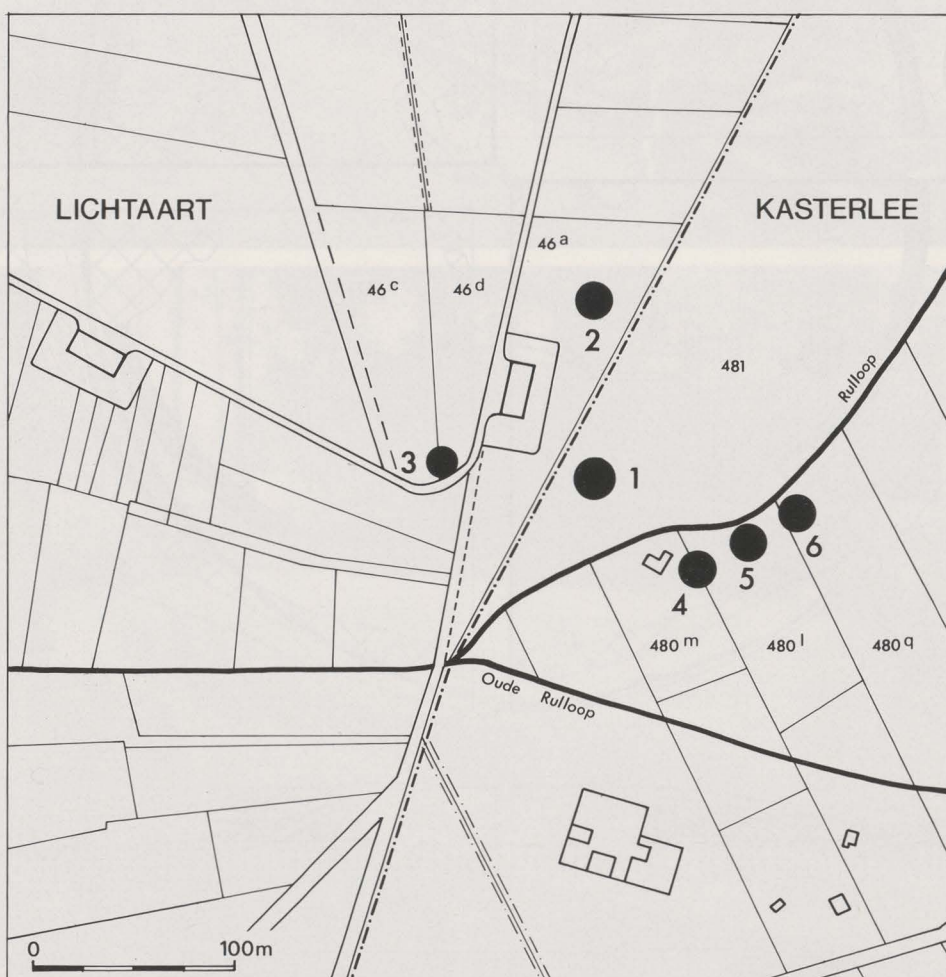

Fig. 4. Situatieplan van het urnenveld (1: Partisaensberg; 2-3: vondsten 1943; 4-6: opgravingen P. Cuypers, 1844).

aftekende was een kleine ondiepe kuil met plaggen gevuld, waarbij wat houtskoolrestjes lagen (fig. 3:1). Of dit kuiltje bij de oorspronkelijke aanleg hoorde en als zgn. rituele kuil moet gezien worden laat ik in het midden. De houtskoolpartikels uit de kuil werden voor C14-onderzoek onvoldoende geacht. De moderne vergravingen in de heuvel moeten voor het grootste deel in 1830 gebeurd zijn, toen men het gebeente van de Partizaan in het centrum van de heuvel wilde begraven. Op dat ogenblik vond men ook op een diepte van 50 cm („ca. 5 palmen onder aarde”) een urn met verbrande beenderen gevuld, waarvan de

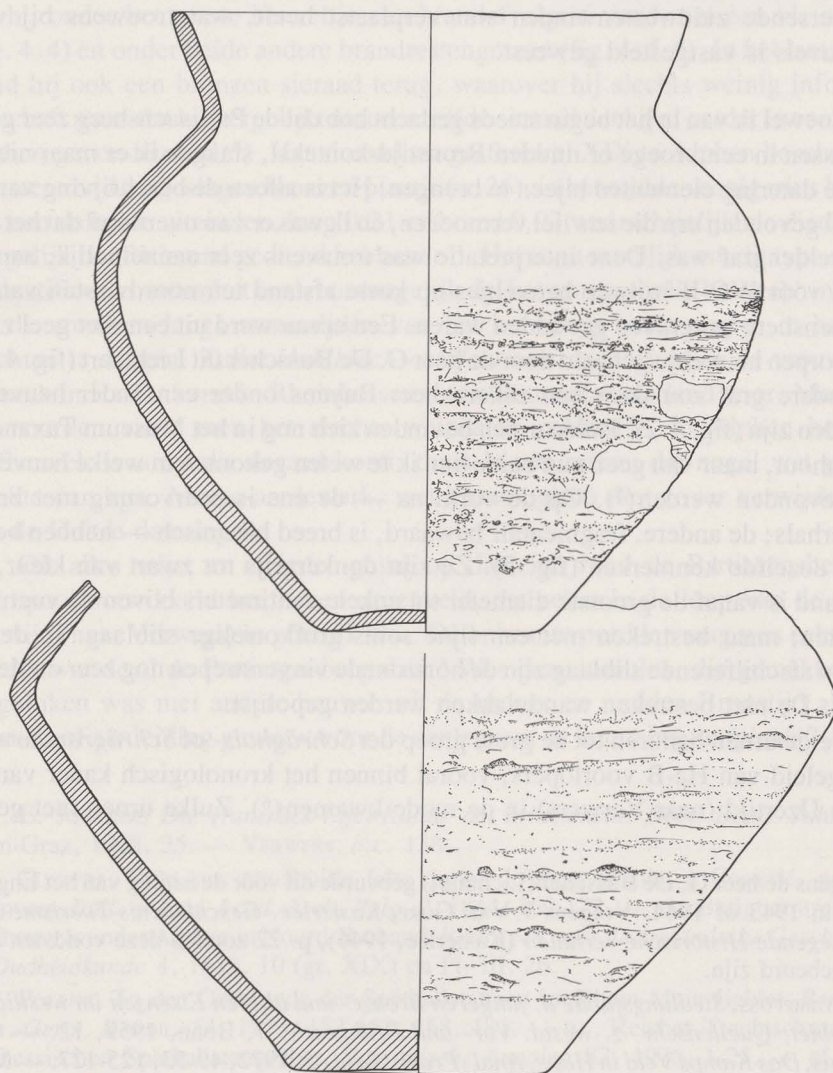

Fig. 5. Aardewerk gevonden in 1943. S. 1/3.

beschrijving eerder doet denken aan een urn uit de late Bronstijd of zelfs nog later dan aan HVS/DKS-aardewerk uit de vroege of midden Bronstijd.

In een latere fase werden benevens een rechthoekige kuil (fig. 3:2) nog een 25 cm brede kringgreppel 20 tot 25 cm diep uitgegraven (fig. 3:3). Langs de zuid- en de westkant is deze ringgreppel verstoord. Het is duidelijk te zien dat deze sekundaire greppel excentrisch naar het noordoosten verschoven ligt.

Tenslotte moeten we nog de gracht vermelden die in 1830 rond de voet van de heuvel gegraven werd (fig. 3:4). Ook deze ligt helemaal in noordoostelijke richting verschoven. Dit toont duidelijk dat de heuvel zich onder invloed van de overheersende zuidwestenwinden wat verplaatst heeft, wat trouwens bij veel grafheuvels is vastgesteld geweest.

Hoewel ik van in het begin steeds gedacht heb dat de Partisaensberg zeer goed zou passen in een vroege of midden Bronstijd-kontekst, slaagde ik er maar niet in voor de datering elementen bijeen te brengen. Het is alleen de beschrijving van de in 1830 gevonden urn die iets liet vermoeden, en ik was er van overtuigd dat het een urnenveldengraf was. Deze interpretatie was trouwens zeer aannemelijk, aangezien al vóór WO-II in twee heuveltjes op korte afstand ten noordwesten van de Partisaensberg urngraven gevonden waren. Een ervan werd uit een met geel zand opgeworpen heuveltje gehaald door de heer G. De Busscher uit Lichtaart (fig. 4:3). Het andere graf zou door een zekere heer Buyens onder een ander heuveltje gevonden zijn (fig. 4:2). Beide urnen bevinden zich nog in het Museum Taxandria te Turnhout, maar van geen van beide ben ik te weten gekomen in welke heuvel ze juist gevonden werden⁽⁵⁾. Op de vorm na — de ene is peervormig met brede trechterhals; de andere, fragmentair bewaard, is breed bikonisch — hebben beide potten dezelfde kenmerken (fig. 5). Ze zijn donkergrijs tot zwart van kleur, de buikwand is vanaf de grootste diameter tot enkele centimeters boven de voet niet besmeten, maar bestreken met een fijne soms grofkorrelige sliblaag. In de bij plekken afschilferende sliblaag zijn de horizontale vingerstrepen nog zeer duidelijk te zien. De niet bestreken wandvlakken werden gepolijst.

Beide urnen behoren tot de grote groep der *Schräghals-* of *Schrägrandurnen*, die afgeleid van Ha-B voorlopers, vooral binnen het kronologisch kader van de vroege IJzertijd (naar Verwers) in de mode kwamen⁽⁶⁾. Zulke urnen met gepo-

⁵ Volgens de heer G. De Busscher (Lichtaart) gebeurde dit vóór de aanleg van het Engelse Kamp in 1943 of 1944. Volgens J. VAN GORP, *Kasterlee. Geschiedenis-Toerisme-Folklore-Legende-Historische verhalen* (Kasterlee, 1946), p. 22 zouden deze vondsten al in 1933 gebeurd zijn.

⁶ R. STAMPFÜSS, *Siedlungsfunde d. jüngeren Bronze- und älteren Eisenzeit im westlichen Ruhrgebiet*, *Quellenschr. z. westd. Vor- und Frühgesch.* 7, Bonn, 1959, 12. — G.J. VERWERS, *Das Kamps Veld in Haps*, *Anal. Praeh. Leid.* 5, 1972, 49-53, 125-127. — M.E. MARIËN, *La nécropole à tombelles de Saint-Vincent*, *Monogr. d'Arch. Nat.* 3, Bruxelles, 1964, 143.

lijste, soms met *Dellen* versierde schouderpartij en met besmeten of bestreken buikwand waren in die tijd koerant in gebruik⁷). Behalve over het aardewerk hebben we over die urngraven geen andere gegevens kunnen vinden. Tijdens het onderzoek van de Partisaensberg zelf heb ik twee kleinere proefsleuven in de onmiddellijke nabijheid laten openen, maar zonder resultaat. De bewegingsruimte in het bos was te beperkt.

In de andere richting, ten zuidoosten van de tumulus aan de overzijde van de — naar mijn mening in een recentere tijd — gegraven Rulloop, onderzocht P. Cuypers in 1844 3 heuveltjes. Uit zijn beschrijving meen ik te mogen afleiden dat hij onder het eerste heuveltje een brandafvalgraf vond met een klein urntje (fig. 4:4) en onder beide andere brandrestengraven (fig. 4:5-6). In het laatste graf vond hij ook een bronzen sieraad terug, waarover hij slechts weinig informatie verschaft maar dat hij vergelijkt met eenzelfde sieraad dat hij al eerder in een graf in Alphen gevonden had⁸). Het sieraad uit grafheuvel XIX te Alphen beschrijft hij als „een rond toegeslagen bronzen plaatje (n. 26), in het midden eenigszins breder dan aan de beide uiteinden, lang 0.21 en breed 0.02 waarschijnlijk als diadeem of diergelijk hoofdsieraad gediend hebbende”. Het is nu moeilijk om dit type sieraad te identificeren, maar het is niet onmogelijk dat het om een holle bronzen ring gaat, die de vrouwen langs weerszijden van het hoofd op beide slapen in het haar plachten te dragen. Zulke *Hohlblechschlâfenringe*, typisch voor de vrouwelijke opsmuk in Ha-D, komt in Rheinhessen tot in Noord-Zwitserland voor. Meer naar het noorden vindt men het slechts weinig of zelden⁹). In Alphen hoort de grafheuvel, waaruit dit sieraad komt, thuis in een milieu dat nogal wat gebruik maakte van zgn. Marne-aardewerk, wat kronologisch niet zover verwijderd ligt van de Duitse dateringen.

Dit alles wijst er in ieder geval op dat zich rond de Partisaensberg een nekropool ontwikkeld heeft, een urnenveld, dat zeker in de loop van de vroege IJzertijd (naar Verwers) in gebruik was. De onbeantwoorde vraag was echter nog steeds: wat deed de Partisaensberg daar? Was deze tumulus, die gemakkelijk te vergelijken was met andere heuvels uit de vroege en midden Bronstijd als kern gebruikt of aanleiding geweest voor de aanleg van de latere begraafplaats? Aange-

⁷ H.-E. JOACHIM, *Die Hunsrück-Eifel-Kultur am Mittelrhein*, Beih. Bonn. Jahrb. 29, Köln-Graz, 1968, 25. — VERWERS, o.c. 138.

⁸ P. CUYPERS, Note sur une fouille faite durant le mois d'août, à Casterlé, province d'Anvers, *Bull. et Ann. Acad. Arch. Belg.* 2, 1844, 169-172. — ID., Bericht omtrent oude grafheuvels onder Alphen in Noord-Brabant, *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 4, 1843, 10 (gr. XIX) en Pl. III, 26.

⁹ H. POLENZ, Zu den Grabfunde der Späthallstattzeit im Rhein-Main-Gebiet, *Bericht d. Röm.-Germ. Komm.* 54, 1973, 152-153, 168, 181. — ID., Reicher Trachtschmuck aus Südhessischen Späthallstattgräber, *Nassauische Annalen* 87, 1976, 1-25. — cf. H.-E. JOACHIM, o.c., 69 o.a. de *Stöpselhohlring* uit Hahnstätten 2(D 12), cf. Taf. 14, B4(= HEK I).

zien de andere dateringsmogelijkheden ontbraken stelde ik alleen nog mijn hoop op het onderzoek van de pollenmonsters, een onderzoek dat Mevr. Dr. W. Groenman-van Waateringe graag op zich nam. De bekomen spectra zouden immers aanwijzingen kunnen bezorgen over de fase waarin de heuvel was opgeworpen. Aan de hand van de spectra zouden het oud oppervlak, beide plaggentypen en de sekundaire ringgreppel onderling vergeleken kunnen worden. Aanzienlijke tijdsverschillen zouden uit deze spectra zeker moeten blijken.

Het palynologisch onderzoek van de Partisaensberg (W.G.-v.W.)

Geanalyseerd werden (zie tabel) een monster van het oude oppervlak onder de heuvel (P1977-24), een monster van ordelijk opgestapelde, dunne en kleine pluggen, die slechts in een klein deel van de heuvel aangetroffen werden (P1977-23), een monster van de slordig opgetaste, zware en dikke pluggen waar het grootste deel van de heuvel uit bestaat (P1977-25), en een monster uit de greppel (P1977-26). Uit de analyses van zowel het oude oppervlak als van beide soorten pluggen in het heuvellichaam blijkt — op grond van de hoge *Fagus* (= beuk) percentages (2.9-4.8 %), dat de aanleg van de heuvel gedateerd moet worden aan het einde van het Subboreaal/overgang Subatlanticum. Dit geldt ook voor het greppelmonster. Ook de lage waarden voor *Ulmus* (iep) en *Tilia* (linde) wijzen op een dergelijke datering. Ter vergelijking kunnen de waarden voor deze bomen in het door C14 analyses gedateerde urnenveld van Hilvarenbeek aangevoerd worden¹⁰):

	Hilvarenbeek	Kasterlee
	2830 ± 35 BP	
	2855 ± 35 BP	
<i>Fagus</i>	1.9-3.6 %	2.4-4.8 %
<i>Ulmus</i>	0 -0.3 %	0.4-0.5 %
<i>Tilia</i>	0 -2.9 %	0.6-1.1 %
<i>Carpinus</i>	ontbreekt	ontbreekt

De polleninhoud van de greppel is wat betreft de waarden voor *Alnus* (els) en *Corylus* (hazelaar) enigszins afwijkend. Dit hoeft echter nog niet te betekenen dat de greppel derhalve secundair is. Een openliggende en na verloop van tijd dicht-slibbende greppel kan heel wel een iets andere pollensamenstelling vertonen dan bij de bouw van de heuvel in een keer afgesloten oppervlakken onder de heuvel en van de pluggen. Een aanzienlijk tijdsverschil is op grond van de waarden voor *Ulmus*, *Tilia* en *Fagus* niet aan te nemen. De archeologische en palynologische dateringen van de verschillende fenomenen (urngraf, oud oppervlak, pluggen en

¹⁰ C.C. BAKELS, Pollen spectra from the late Bronze Age urnfield at Hilvarenbeek-Laag Spul, prov. Noord-Brabant, Netherlands, *Anal. Praeh. Leid.* 8, 1975, 45-51.

greppel) wijzen alle in de richting van de late Bronstijd, eerder dan in de richting van de vroege IJzertijd, daar men dan toch zeker *Carpinus* (haagbeuk) zou verwachten. Op grond van het palynologisch onderzoek kan men niet met zekerheid zeggen dat al deze fenomenen gelijktijdig te dateren zijn, maar evenmin het tegendeel.

Alle vier monsters zijn gekenmerkt door lage kruidenpercentages, vergelijkbaar met de kruidenwaarden voor de grafheuvels uit de midden en late Bronstijd⁽¹¹⁾. Het aantal kruidentypen is echter bij het greppelmonster $2 \times$ zo hoog als bij de andere drie monsters (19 tegen 10, 10 en 9 in de andere 3 monsters). Blijkbaar bestond er geen verschil in economisch patroon tussen de bouwers van de Partisaensberg en de bouwers van de vroeg- en middenbronstijdheuvels te Weelde. Alleen op grond van het verschil in economisch patroon tussen de urnenveldenperiode, cf. analyses van Hilvarenbeek met hoge kruidenpercentages⁽¹²⁾, zou men een verschil in tijd kunnen argumenteren tussen de aanleg van de Partisaensberg en het urnenveld eromheen. Zou de Partisaensberg bij het urnenveld behoren, dan zou men, naar analogie van — met name Hilvarenbeek, maar ook Steensel⁽¹³⁾ — hogere waarden voor kruiden verwachten. Het hogere aantal kruidentypen in het greppelmonster zou er, in dit licht gezien, voor kunnen spreken, dat de greppel behoort bij het urnenveld en dus van latere datum zou zijn dan de aanleg van de Partisaensberg.

Wat betreft het voorkomen van sporen van algen van de familie der Zygnemataceae, met o.a. de geslachten Debarya en Spirogyra, zij verwezen naar de publicaties van Van Geel en Ellis-Adam & Van Geel⁽¹⁴⁾. De aanwezigheid van algen op gepodzoleerde zandbodems verklaren de beide laatsten door slechte drainage van deze bodems, waardoor genoeg vochtige plekken aanwezig zullen zijn geweest, waarin de algen zich konden ontwikkelen.

¹¹ W. GROENMAN-VAN WAATERINGE, Palynologisch onderzoek van grafheuvels te Weelde, Belgische Kempen, in *Arch. Belg.* 193, Brussel, 1977, 42-49.

¹² C.C. BAKELS, o.c. — W. GROENMAN-VAN WAATERINGE, o.c., 45.

¹³ H.T. WATERBOLK, *De praehistorische mens en zijn milieu*, Assen, 1954, 109-110.

¹⁴ B. VAN GEEL, *A Palaeoecological study of Holocene peat bog sections, based on the analysis of pollen, spore and macro and microscopic remains of fungi, algae, cormophytes and animals*, Amsterdam, 1976. — ID., Fossil spores of Zygnemataceae in ditches of a prehistoric settlement in Hoogkarspel (The Netherlands), *Rev. of Palaeobotany and Palynology* 22, 1976, 337-344. — A.C. ELLIS-ADAM & B. VAN GEEL, *Fossil Zygosporae of Debarya glyptosperma (De Bary) Witt. (Zygnemataceae) in Holocene sandy soils*, 1978.

Kasterlee Partisaensberg	P1977-24	P1977-25	P1977-26	P1977-23
Alnus	51.0	55.4	45.1	56.4
Corylus	33.0	29.4	44.5	33.2
Ulmus	0.5	0.4	0.5	0.5
Tilia	1.1	0.6	0.9	0.7
Quercus	8.0	7.9	4.2	5.4
Fagus	4.0	4.8	2.4	2.9
Fraxinus	1.0	0.7	0.8	0.5
Salix	1.0	0.6	0.3	—
Hedera	—	—	+	—
Pinus	0.5	0.6	1.3	0.5
Boompollensom	624	542	636	443
Betula	6.7	3.3	15.7	7.7
Ericaceae	53.5	54.8	59.0	48.8
Gramineae	0.8	2.0	2.5	5.0
Cerealia	0.2	—	—	—
Plantago lanc.	0.3	—	0.3	0.5
Rumex-a type	0.2	0.7	0.5	0.5
Urtica	0.3	0.2	—	—
Ranunculaceae	0.3	—	+	0.7
Artemisia	0.5	0.7	—	—
Caryophyllaceae	0.2	—	—	0.2
Chenopodiaceae	—	—	0.5	—
Compositae tub.	—	—	+	—
Cruciferae	—	0.2	—	—
Cyperaceae	0.3	0.6	—	—
Equisetum	—	0.2	0.5	—
Filipendula	—	—	0.2	—
Galium type	—	—	0.5	0.5
Humulus type	—	—	0.2	—
Lamium type	—	0.6	—	—
Mentha type	—	—	0.2	—
Lotus type	—	—	+	—
Primula type	0.2	—	—	—
Rosaceae	—	—	0.2	0.2
Scrophulariaceae	0.2	—	+	0.2
Succisa	—	—	+	—
Trifolium type	—	—	0.2	—
Umbelliferae	—	—	0.2	—
Pollen varia	—	0.2	—	0.7

Pteridium	—	0.2	0.5	1.1
Dryopteris	—	0.2	0.3	—
Polypodium	0.2	—	—	—
Sphagnum	—	0.2	+	0.2
Debarya type	0.2	—	0.2	—
Spirogyra type	—	0.2	0.2	—
Zygnemataceae type	0.2	0.9	0.3	0.5
Sporen varia	—	0.2	—	—

Besluit (L.V.I.)

In tegenstelling tot de verwachtingen blijken de spectra dus op de overgang Subboreaal/Subatlanticum geplaatst te moeten worden. Het maakt echter alles wel wat eenvoudiger. Door de relatieve datering die uit deze spectra afgelezen kan worden is er veel kans dat de Partisaensberg slechts een onderdeel is van het urnenveld. Wat we niet weten is in hoever deze tumulus in dit urnenveld dominant geweest is en of hij er de kern van vormde. Het is in de Kempen niet zo moeilijk begraafplaatsen uit de vroege IJzertijd aan te wijzen waar de grotere grafmonumenten nog volledig volgens de eeuwenoude traditie opgebouwd werden en naar vorm en konstruktie van de oudere niet te onderscheiden zijn. Ik herinner hier alleen maar aan de oudste en grotere heuvels op het urnenveld van „De Roosen” te Neerpelt en aan de grafheuvels op de Haarterheide te Hamont⁽¹⁵⁾. Sommige heuvelvormen en vooral enkele typen van perifere structuren zijn trouwens lang in gebruik geweest.

De late positie van de pollenspectra van de Partisaensberg bevestigt verder de veronderstelling dat de in 1830 gevonden urn van het urnenveldtype moet geweest zijn. Onbeantwoord blijft echter de vraag of ze tot de primaire dan wel tot een sekundaire bijzetting behoord heeft. Alleen de geringe diepte waarop ze gevonden werd zou voor de laatste mogelijkheid pleiten. Zo dit het geval zou zijn dan hoort ze samen met de sekundaire ringsloot in de heuvelflank. Hoewel het spectrum uit deze greppel zeer nauw aansluit bij de andere zou een jongere aanleg aannemelijk zijn op basis van de hogere kruidenpercentages. Voor deze jongere aanleg pleit overigens ook de reeds excentrische aanleg ten overstaan van het oorspronkelijke centrum van de tumulus. Zulk herbruik van een bestaande heuvel voor nieuwe bijzettingen is een verschijnsel van alle tijden⁽¹⁶⁾.

¹⁵ L. VAN IMPE, G. BEEX en H. ROOSENS, Het urnenveld op „De Roosen” te Neerpelt. Eindrapport, *Arch. Belg.* 145, Brussel, 1973, 23-24. — H. ROOSENS en G. BEEX, Bronstijdheuvels op de Haarterheide te Hamont, *Arch. Belg.* 81, Brussel, 1965.

¹⁶ De illustraties voor deze bijdrage werden afgewerkt door Mevr. F. Piette-Roloux en de heer Cl. Dupont, waarvoor dank.